

УДК 368.574

JEL G 22

DOI: 10.31471/2409-0948-2022-1(25)-183-190

Ромашко Олександра Михайлівна
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів

**Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
76019, Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15,
e-mail: les.rom@ukr.net**

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7560-2733>

Крихівська Наталія Олегівна
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів

**Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
76019, Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15,
e-mail: kryhivska@gmail.com**

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6807-0177>

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНОГО СТРАХУВАННЯ

Анотація. У статті проаналізовано різні точки зору на визначення сутності поняття «екологічне страхування». Встановлено, що у науковій літературі відсутнє однозначне тлумачення сутності даної категорії, крім того, немає законодавчого закріплення у нормативно-правових актах його змістового наповнення. На основі проведеного дослідження виокремлено соціальні, економічні, фінансові, правові та інституційні аспекти екологічного страхування. Окреслено характеристику основних теоретичних засад екологічного страхування, а саме: мети, завдань, об'єкта, суб'єктів, страхового ризику та страхового випадку. Визначено, що основною метою екологічного страхування є забезпечення страхової відповідальності за шкоду, заподіяну фізичною або юридичною особою в результаті раптового, непередбачуваного та ненавмисного забруднення довкілля. Серед основних завдань екологічного страхування виокремлено: забезпечення права третіх осіб, які зазнали шкоди внаслідок аварії на небезпечному об'єкті, шляхом отримання компенсації за шкоду життю, здоров'ю та майну; захист майнових інтересів власників небезпечних промислових підприємств через висунення їм претензій особами, які постраждали внаслідок аварії. Встановлено, що об'єктом екологічного страхування є майнові інтереси страхувальників чи третіх осіб, а серед суб'єктів виокремлено: страхувальників, страховиків, потерпілих осіб та об'єднання страховиків (страхові пули). Визначено, що страховим ризиком у екологічному страхуванні буде екологічний ризик, а страховим випадком є факт заподіяння шкоди життю, здоров'ю чи майну третіх осіб або навколишньому природному середовищу. Також у статті представлено основні характерні ознаки екологічного страхування. Описано функції екологічного страхування, а саме: компенсаційну, превентивну, соціальну, контрольну та інформаційну.

Ключові слова: екологічне страхування, охорона навколишнього природного середовища, страхування відповідальності за заподіяну шкоду, страховий ризик, страховий випадок, екологічно небезпечні підприємства.

Romashko Oleksandra
PhD in Economics, Associate Professor
Associate Professor of Finance Department,
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas,
76019, Ivano-Frankivsk, st. Karpatska, 15
e-mail: les.rom@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7560-2733>

Krykhivska Nataliia
PhD in Economics,
Associate Professor of Finance Department
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas,
76019, Ivano-Frankivsk, st. Karpatska, 15
e-mail: kryhivska@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6807-0177>

THEORETICAL ASPECTS OF ENVIRONMENTAL INSURANCE

Abstract. The article analyzes different points of view on defining the essence of the concept of "environmental insurance". It is established that in the scientific literature there is no unambiguous interpretation of the essence of this category, in addition, there is no legislative enshrinement in regulations of its content. Based on the study, the social, economic, financial, legal and institutional aspects of environmental insurance are identified. The characteristics of the basic theoretical principles of environmental insurance are outlined, namely: goals, objectives, object, subjects, insurance risk and insured event. It is determined that the main purpose of environmental insurance is to ensure liability insurance for damage caused by an individual or legal entity as a result of sudden, unforeseen and unintentional pollution. Among the tasks of environmental insurance are: ensuring the rights of third parties who have suffered damage as a result of an accident at a dangerous object, by obtaining compensation for damage to life, health and property; protection of property interests of owners of dangerous industrial enterprises by making claims to them by persons affected by the accident. It is established that the object of environmental insurance are the property interests of policyholders or third parties, and among the subjects are: policyholders, insurers, victims and associations of insurers (insurance pools). It is determined that the insurance risk in environmental insurance will be environmental risk, and the insured event is the fact of harm to life, health or property of third parties or the environment. The article also presents the main characteristics of environmental insurance. The functions of ecological insurance are described, namely: compensatory, preventive, social, control and information.

Key words: ecological insurance, environmental protection, liability insurance, insurance risk, insured event, ecologically dangerous enterprises.

Вступ. В умовах стрімкого зростання техногенного навантаження на земельні, водні, біотичні та мінерально-сировинні ресурси України посилюється ймовірність виникнення надзвичайних ситуацій, що характеризуються масштабним негативним впливом на здоров'я населення та навколишнє середовище. Крім того, враховуючи постійне зростання масштабів збитків, завданих довкіллю та людині, як його невід'ємної складової, гострою потребою є запровадження ефективних фінансових механізмів, які б змогли забезпечити відшкодування шкоди фізичним та юридичним особам внаслідок техногенних та природних явищ. Одним із методів мінімізації наслідків впливу ризиків екологічних аварій та катастроф є розробка та впровадження екологічного страхування, одного із векторів забезпечення екологічної безпеки України.

Аналіз сучасних зарубіжних і вітчизняних досліджень і публікацій. Питаннями сутності та розвитку екологічного страхування в Україні займалися багато провідних російських та українських науковців. Зокрема, серед вітчизняних науковців варто звернути увагу на дослідження О. Л. Проценко, який провівши критичний аналіз наукових підходів до трактування поняття «екологічне страхування», запропонував розглядати екологічне страхування як сукупність економічних відносин, які виникають між страховиком і страхувальником (власником, експлуатантом джерел підвищеної небезпеки) щодо забруднення навколишнього середовища та з приводу захисту майнових інтересів останнього у разі завдання ним шкоди життю та здоров'ю громадян, майну фізичних і юридичних осіб та довкіллю внаслідок раптового та ненавмисного забруднення навколишнього середовища, і передбачають обов'язкову сплату страхувальником страхових премій, які адекватні ступеню ризикованості джерела підвищеної небезпеки, а також зобов'язання страховика здійснити страхову виплату при настанні випадку, визначеного як страховий [1]. В проектах законів [2; 3] екологічне страхування трактується як страхування цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну державі, життю, здоров'ю та майну фізичних та юридичних осіб, а також фізичних осіб - підприємців внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Більшість російських дослідників вважають, що екологічне страхування – це страхування відповідальності тих суб'єктів господарювання, які становлять підвищену екологічну небезпеку. А саме, С. В. Макар під даним видом страхування розуміє страхування відповідальності об'єктів – потенційних винуватців аварійного, ненавмисного забруднення середовища та страхування власних збитків, що виникають у джерел такого забруднення [4]. Г. А. Моткін також трактує значення даного терміну як страхування цивільно-правової відповідальності виробництв – джерел підвищеної небезпеки для довкілля за заподіяну шкоду громадянам та юридичним особам унаслідок аварійного забруднення навколишнього природного середовища [5]. Дещо інший підхід до розуміння екологічного страхування висвітлено у праці українського науковця О. М. Віленчука, який визначає екологічне страхування як процес страхування фінансової відповідальності, який передбачає перекладання відповідальності за непередбачувану екологічну шкоду на страхові компанії» [6]. Аналогічної позиції дотримується науковець І. М. Синякевич [7, с. 79]. Досить ґрунтовним є підхід Р. Т. Давидової [8], яка трактує екологічне страхування як відносини із захисту майнової відповідальності страхувальника за спричинену шкоду третім особам в різних видах страхового відшкодування, а також відповідальність за ризик, пов'язаний з природно-ресурсним і природоохоронним правом. Дане визначення, як і попередні, передбачає відшкодування збитків від екологічних інцидентів перед третіми особами, проте автор робить акцент на відповідальності за забруднення навколишнього середовища. На думку С. М. Васильченко, екологічне страхування призначене для створення грошових фондів за рахунок страхових внесків власників підприємств з екологічно небезпечною діяльністю для компенсації збитків, яких зазнають учасники цього фонду [9].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на висвітлені підходи, варто зауважити, що у фаховій економічній літературі все ж є незначна кількість наукових досліджень, які присвячені проблемам екологічного страхування як у загально-теоретичному, так і у прикладному аспекті. Крім того, в українському законодавстві відсутнє нормативне визначення цього терміну. Однак, як відзначив О. Л. Проценко, що мінімум у шістьох українських законах зустрічається дефініція «екологічне страхування». Тому, незаперечною є потреба висвітлення основних теоретичних аспектів екологічного страхування, які у своїй сукупності ведуть до кращого розуміння економічної сутності даної категорії.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження сутності екологічного страхування, його основних ознак та функцій, що дозволить поглибити теоретичні підходи до визначення змісту даного виду страхування. Серед основних завдань варто

окреслити необхідність класифікації підходів до розуміння екологічного страхування, виокремлення мети, завдань, об'єкту, суб'єктів екологічного страхування, страхового ризику та страхового випадку, а також висвітлення його характерних ознак та функцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі дослідження наукових підходів до трактування екологічного страхування, вважаємо за доцільне виокремити основні аспекти екологічного страхування (табл. 1).

Таблиця 1

Аспекти екологічного страхування (ЕС)

Форма прояву	Механізм реалізації
Соціальна	ЕС – це система захисту фізичних осіб від аварійного забруднення навколишнього природного середовища
Економічна	ЕС – важіль перерозподілу грошових коштів у суспільстві, що створює необхідні економічні передумови для охорони навколишнього природного середовища
Фінансова	ЕС – це система економічних відносин, що виникають при розподілі та перерозподілі ВВП шляхом формування грошових фондів за рахунок страхових внесків власників підприємств з екологічно небезпечною діяльністю для компенсації збитків, яких зазнають учасники цього фонду
Правова	ЕС – це система юридичних норм, що регламентують захист постраждалих осіб у разі настання екологічних страхових випадків
Інституційна	ЕС – це сукупність страхових інститутів (страхових компаній, які мають ліцензії на екологічне страхування та екологічних об'єднань страховиків)

Джерело: розроблено авторами

Для глибшого розуміння категорії «екологічне страхування», розглянемо теоретичні засади екологічного страхування (рис. 1).

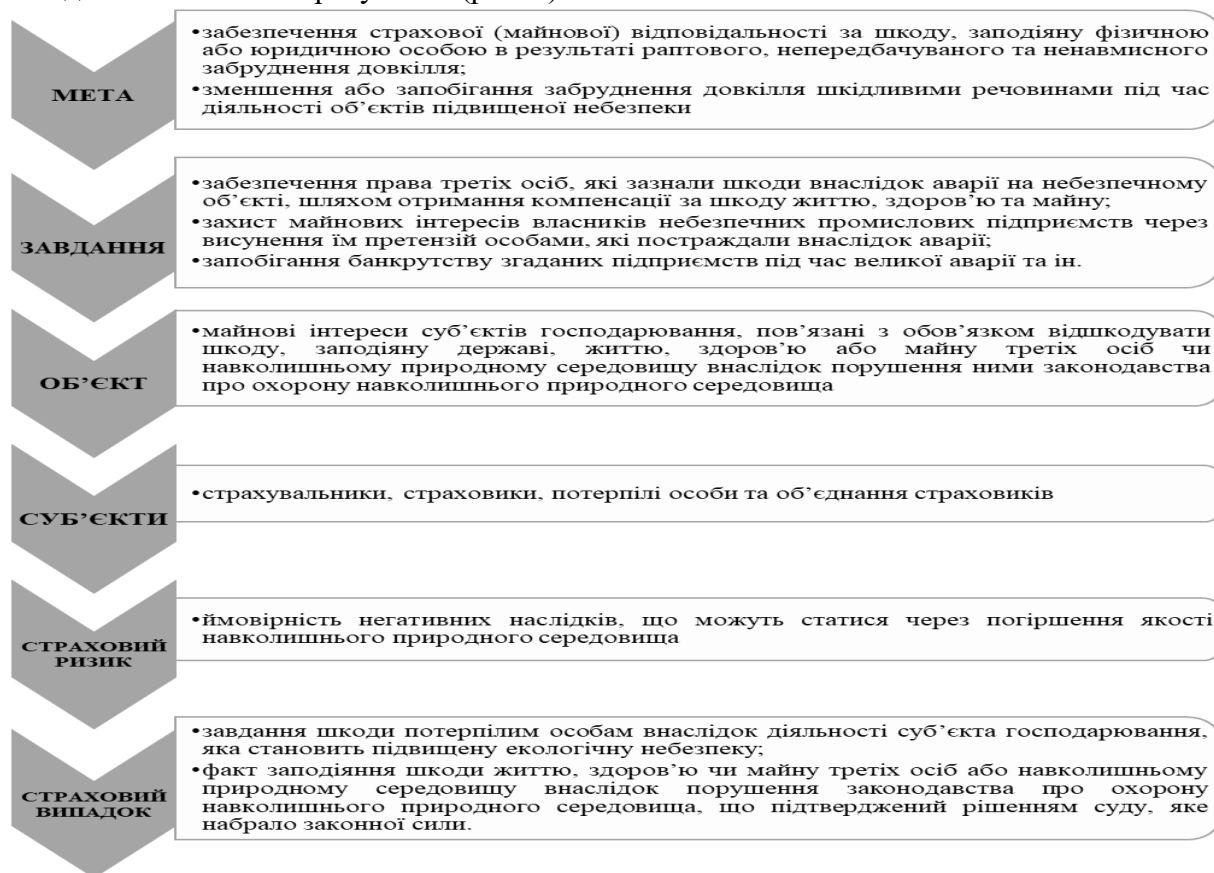

Рис.1. Теоретичні засади екологічного страхування

Джерело: розроблено авторами за [1-3; 10; 11]

В проекті Закону України «Про екологічне страхування та гарантії відшкодування шкоди, завданої внаслідок діяльності, що становить підвищену екологічну небезпеку» [3] також не розписано теоретичні засади даного виду страхування, а лише подано трактування екологічного страхування та предмету його договору. Оскільки під страховим ризиком розуміють подію, на випадок якої здійснюється страхування, то страховим ризиком у екологічному страхуванні буде екологічний ризик, який трактують як ймовірність негативних наслідків, що можуть статися через погіршення якості навколишнього природного середовища [10, с. 31].

Щодо суб'єктів екологічного страхування, то за проектом Закону України «Про екологічне страхування та гарантії відшкодування шкоди, завданої внаслідок діяльності, що становить підвищену екологічну небезпеку» [3] до них віднесено страхувальників, страховиків, потерпілих осіб та об'єднання страховиків. Страховиками є юридичні особи - страхові компанії, які отримали в установленому порядку ліцензію на проведення конкретного виду екологічного страхування. Проте згідно з проектами законів [2; 3] страховики повинні бути членами екологічного страхового пулу - Бюро екологічного страхування [2] чи Бюро екологічних гарантій та страхування [3]. Вважається, що екологічні пули, тобто об'єднання страховиків, будуть створені як неприбуткові об'єднання страховиків, що утримуються за рахунок коштів страховиків. Страхувальниками є ті суб'єкти господарювання, яким об'єкти підвищеної небезпеки належать на правах власності, повного господарського ведення або оперативного керування або які користуються або володіють об'єктами підвищеної небезпеки [3]. Щодо потерпілих осіб, то більшість вчених використовують термін «треті особи», тобто фізичні та юридичні осіб, яким може бути заподіяна пряма шкода внаслідок пожежі або аварії на об'єкті підвищеної небезпеки, крім осіб, які знаходилися в трудових відносинах із страхувальником, а також тих, які несанкціоновано або під час виконання службових обов'язків перебували на об'єкті підвищеної небезпеки [13]. Зауважимо, що в проекті Закону [3] до потерпілих осіб крім фізичних та юридичних осіб віднесено і державу, якщо, внаслідок діяльності, що становить підвищену екологічну небезпеку, шкоду завдано навколишньому природному середовищу.

Екологічному страхуванню притаманні певні ознаки, які досить вдало узагальнено О. Л. Проценком (рис. 2).

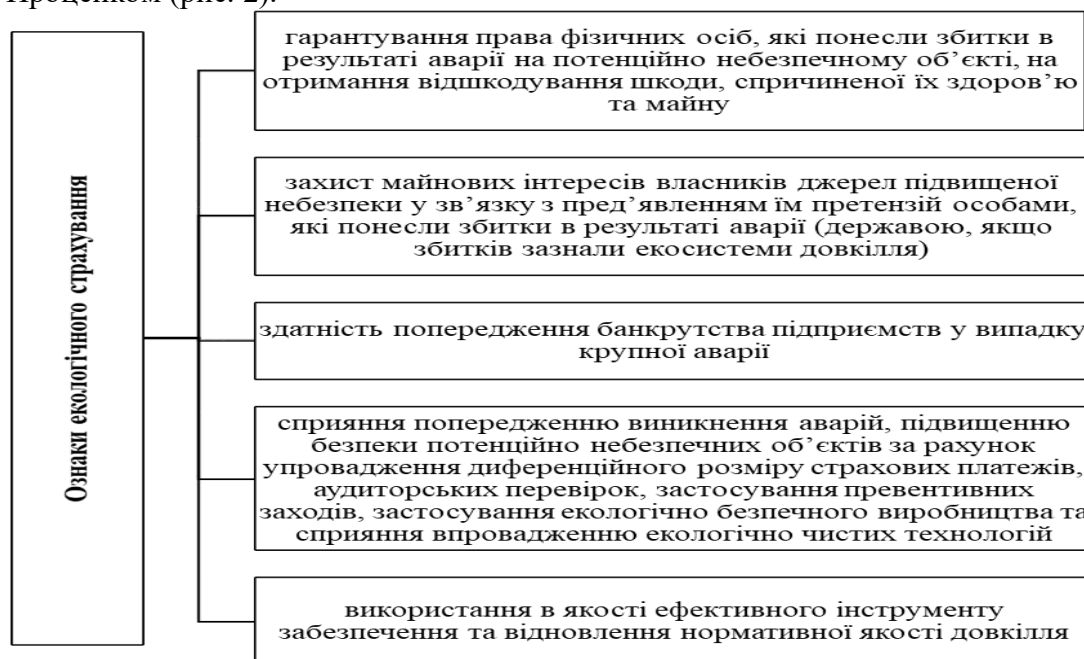

Рис.2. Характері ознаки екологічного страхування

Джерело: розроблено авторами за [1, с. 328]

Зміст екологічного страхування проявляється у його функціях. Більшість вчених виділяють дві основні функції – компенсаційну та превентивну, проте Л. П. Решетник виокремила ще й соціальну, контрольну та інформаційну функції (табл. 2).

Таблиця 2

Функції екологічного страхування

Функція	Зміст
компенсаційна	компенсація збитків третім особам
превентивна	використання частини сум страхових платежів для запобігання настанню ризику заподіяння шкоди джерелами підвищеної екологічної небезпеки
соціальна	виділення страховою організацією частини коштів страхових резервів для підвищення рівня соціального захисту населення
контрольна	перевірка страховою організацією додержання страхувальниками умов страхового договору, пов'язаних із запобіганням техногенно-екологічним інцидентам
інформаційна	здійснення екологічного аудиту та інших заходів для визначення фінансово-економічного стану того або іншого підприємства, кваліфікації його кадрів, шкоди, що може бути заподіяна підприємством, стану дотримання на ньому вимог екологічної безпеки і доведення цієї інформації до відома страхувальників, страховиків та інших заінтересованих суб'єктів (наприклад, громадських організацій)

Джерело: розроблено автором за [14]

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, варто відзначити відсутність єдиного та законодавчо закріпленого трактування поняття екологічного страхування, однак, на основі проведеного дослідження, нами виокремлено основні аспекти екологічного страхування, серед яких соціальні, економічні, фінансові, правові та інституційні аспекти, що свідчать про багатогранність даної категорії. Крім того, важливим є виокремлення мети, завдань, об'єкту, суб'єктів екологічного страхування, страхового ризику і страхового випадку, а також характерних ознак та функцій екологічного страхування, що дало змогу поглибити теоретичні підходи до розуміння сутності даного поняття.

Тому, вважаємо, що екологічне страхування є складною, комплексною і багатогранною категорією, яка потребує постійного теоретичного розширення змістових меж та прикладних аспектів функціонального призначення. Тому, перспективами подальших розробок стане дослідження екологічного страхування як ефективного механізму фінансування екологічних ризиків та забезпечення відшкодування збитків фізичним та юридичним особам, внаслідок їх проявів, а відтак відновлення довкілля та забезпечення здорового існування людини.

Література

1. Проценко, О. Л. Екологічне страхування: український аспект. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, 2014. 2(13), 325–329. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i13.25167>
2. Про екологічне страхування: проект Закону України від 09.09.2021 № 6018. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/II05924A>

3. Про екологічне страхування та гарантії відшкодування шкоди, завданої внаслідок діяльності, що становить підвищену екологічну небезпеку: проект Закону України від 28.09.2021 № 6018-2. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/ji06101a?an=45&ed=2021_09_28
4. Макар С.В. Основы экономики природопользования / С.В. Макар. – М. : Институт международного права и экономики им. А.С. Грибоедова, 1998. 192 с.
5. Основы экологического страхования / Г.А. Моткин. М.: Наука, 1996. 192 с.
6. Віленчук О.М. Концептуальні засади розвитку екологічного страхування в лісовому господарстві. *Фінанси України*. 2007. №5. С. 105–113.
7. Синякевич І.М. Інструменти екополітики: теорія і практика. Львів: ЗУКЦ, 2003. 188 с.
8. Давыдова Р.Т. Экологическое страхование – часть экономического механизма природопользования. *Страховое дело*. 2002. №3. С. 49–57.
9. Васильченко С. Проблеми формування законодавчої моделі екологічного страхування в Україні. *Юридичний журнал*. 2003. № 12. С. 16-22.
10. Фролов М. О. Правові аспекти екологічного ризику: дис. канд. юрид. наук: 12.00.06. / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2001. 211 с.
11. Галушак В.В. Особливості страхування екологічного ризику в Україні. *Науковий вісник УНУ. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. Випуск 30. 2020. С. 36-40. http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/30_2020ua/9.pdf
12. Оглобліна В. О., Сіліна І. В. Проблеми та перспективи впровадження екологічного страхування в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 10. С. 180-184. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2016_10_39.
12. Московко М. Актуальні питання екологічного страхування URL: <https://ecolog-ua.com/news/aktualni-pitannya-ekologichnogo-strahuvannya>
13. Решетник Л. Екологічне страхування як одна з форм відшкодування шкоди, заподіяної порушенням права громадян на безпечне для їх життя та здоров'я довкілля. *Право України*. 2002. № 6. С. 78–81.

References

1. Protsenko, O. L. (2014). Ekolohichne strakhuvannya: ukrayins'kyu aspekt. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, No. 2(13), s. 325–329. Retrieved from: <https://doi.org/10.18371/fcapt.v2i13.25167> [in Ukrainian]
2. Pro ekolohichne strakhuvannya: proekt Zakonu Ukrayiny, No. 6018, 09.09.2021. Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/JI05924A> [in Ukrainian]
3. Pro ekolohichne strakhuvannya ta harantiyi vidshkoduvannya shkody, zavdanoyi vnaslidok diyal'nosti, shcho stanovyt' pidvyshchenu ekolohichnu nebezpeku: proekt Zakonu Ukrayiny, No. 6018-2, 28.09.2021. Retrieved from: https://ips.ligazakon.net/document/view/ji06101a?an=45&ed=2021_09_28 [in Ukrainian]
4. Makar, S.V. (1998). Osnovy ékonomyyky pryrodopol'zovanyya. Ynstytut mezhdunarodnoho prava y ékonomyyky ym. A.S. Hryboedova, Moskva, 192 s. [in Russian]
5. Motkyn, H. A. (1996). Osnovy ékolohycheskoho strakhovanyya. Nauka, Moskva, 192 s. [in Russian]
6. Vilenchuk, O. M. (2007). Kontseptual'ni zasady rozvytku ekolohichnoho strakhuvannya v lisovomu hospodarstvi. *Finansy Ukrayiny*. No. 5, s. 105–113 [in Ukrainian]
7. Synyakevych, I. M. (2003). Instrumenty ekopolityky: teoriya i praktyka. ZUKTS, L'viv, 188 s. [in Ukrainian]
8. Davydova, R. T. (2002). Ékolohycheskoe strakhovanye – chast' ékonomycheskoho mekhanyzma pryrodopol'zovanyya. *Strakhovoe delo*. No. 3, s. 49–57 [in Ukrainian]

9. Vasylychenko, S. (2003). Problemy formuvannya zakonodavchoyi modeli ekolohichnoho strakhuvannya v Ukrayini. *Yurydychnyy zhurnal*, No. 12, s. 16-22 [in Ukrainian]
10. Frolov, M. O. (2001). Pravovi aspekty ekolohichnoho ryzyku: dis... kand. yuryd. nauk, Kyiv, 211 s. [in Ukrainian]
11. Halushchak, V. V. (2020). Osoblyvosti strakhuvannya ekolohichnoho ryzyku v Ukrayini. *Naukovyy visnyk UNU. Seriya «Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo»*, No. 30, s. 36-40. Retrieved from: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/30_2020ua/9.pdf [in Ukrainian]
12. Ohloblina, V. O., Silina, I.V. (2006). Problemy ta perspektyvy vprovadzhennya ekolohichnoho strakhuvannya v Ukrayini. *Prychornomors'ki ekonomichni studiyi*. No. 10. s. 180-184. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bSES_2016_10_39. [in Ukrainian]
13. Moskovko, M. (2014). Aktual'ni pytannya ekolohichnoho strakhuvannya. Retrieved from: <https://ecolog-ua.com/news/aktualni-pitannya-ekologichnogo-strakhuvannya> [in Ukrainian]
14. Reshetnyk, L. (2002). Ekolohichne strakhuvannya yak odna z form vidshkoduvannya shkody, zapodiyanoi porushennyam prava hromadyan na bezpechne dlya yikh zhyttya ta zdorov'ya dovkillya. *Pravo Ukrayiny*, No. 6, s. 78–81. [in Ukrainian]